

علمی-پژوهشی

فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر

سال هشتم، شماره دوم، پیاپی (۲۵)، تابستان ۱۳۹۳

تاریخ دریافت: ۹۳/۳/۶ تاریخ پذیرش: ۹۳/۶/۳۱

صص ۷۵ - ۱۱۰

بررسی جامعه‌شناختی رفتارهای تخریبی (وندالیسم) و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه در دبیرستان‌های پسرانه شهر نورآباد لرستان

مسعود گلچین^۱، علی‌حیدر حیدری^۲

چکیده

در این مقاله رفتارهای تخریبی (وندالیسم) و رابطه آن با سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه با استفاده از نظریه‌های سرمایه اجتماعی پاملا پکستون، جیمز کلمن، دارلن رایت و کوین فیتزپاتریک و نظریه پیوند اجتماعی هیرشی مورد بررسی قرار گرفته است. در این پژوهش، روش تحقیق پیمایشی و جمعیت آماری آن شامل ۳۰۱۴ دانش‌آموز پسر مقطع متوسطه شهر نورآباد (لرستان) مشغول به تحصیل در سال ۸۹ - ۱۳۸۸ بوده است که بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران ۳۴۰ دانش‌آموز از دبیرستان‌های دوازده‌گانه شهر به روش تصادفی سیستماتیک انتخاب گردیدند. برای سنجش متغیرهای مستقل و متغیر وابسته از پرسشنامه خود ساخته بهره گرفته شد. نتایج نشان می‌دهد، با آن که دانش‌آموزان مورد مطالعه، بیشتر ساکن

۱- دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه خوارزمی تهران

۲- کارشناس ارشد جامعه‌شناسی (نویسنده مسئول)

شهر هستند (۷۰/۶٪) تا روستا (۲۹/۲٪)، اکثر پدران‌شان، مشاغل یدی و تحصیلاتی تا حد دیپلم دارند، مادران فاقد شغل (خانه‌دار) و بی‌سواد هستند و سطح درآمد بیشتر خانواده‌های آنها پایین است؛ ۶۶/۱٪ پاسخگویان، طی یکسال گذشته دارای رفتار تخریبی بوده‌اند؛ که این میزان بیشتر از سطح چنین رفتارهای است که در سال‌های اخیر در تحقیقات داخلی مشاهده شده است و در دو شاخص سرمایه اجتماعی خانوادگی و مدرسه‌ای با نسبتی تقریباً برابر حدود ۴۸٪ پاسخگویان سرمایه اجتماعی خود را زیاد و خیلی زیاد و ۳۰٪ آنها سرمایه اجتماعی شان را کم و خیلی کم ارزیابی نموده‌اند. میزان رابطه رفتار تخریبی با شاخص سرمایه اجتماعی در خانواده با ۲۸/۰- و با سرمایه اجتماعی در مدرسه برابر با ۲۹۸/۰- است. در نهایت بر اساس نتایج رگرسیون چند متغیره، دو مولفه حمایت خانوادگی و مولفه احساس تعلق و دلبستگی به مدرسه ۱۲۹/۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند. به این ترتیب، می‌توان گفت: هر قدر سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه و اکثر مؤلفه‌های شاخص‌های مزبور بالاتر باشد، رفتارهای تخریبی دانش‌آموزان کمتر خواهد بود.

واژه‌های کلیدی: رفتارهای تخریبی، سرمایه اجتماعی در خانواده و سرمایه اجتماعی در مدرسه.

مقدمه

رفتارهای تخریبی (وندالیسم) به عنوان یکی از صور بزهکاری نوجوانان در دهه‌های اخیر توجه آسیب‌شناسان اجتماعی را به خود جلب نموده است. گسترش تکنولوژی، افزایش سطح شهرنشینی، گسترش بی‌رویه مهاجرت از روستا به شهر، رشد و توسعه کلان‌شهرها، افزایش حاشیه‌نشینی، افزایش فاصله طبقاتی و تضعیف قید و بندهای اجتماعی از جمله تغییرات اجتماعی است که به بروز بیشتر انحرافات اجتماعی انجامیده است. در کنار این عوامل فردگرایی، گسترش احساس محرومیت در میان طبقات پایین و حاشیه‌نشینان شهری و وجود اماکن و نهادهای عمومی که کمتر از دارایی‌های خصوصی تحت مراقبت قرار دارند به شکل‌گیری و رشد پدیده وندالیسم در میان نوجوانان و جوانان منجر شده است.

«تغییر ساختارها و مناسبات اجتماعی، بایددها و نبایدها، سنجه‌ها و ملاک‌های سلامتی و

بیماری اجتماعی، ارزش‌ها و هدف‌های فرهنگی و نحوه برداشت، طرز تلقی و ارزیابی‌های افراد نیز متحول و دگرگون گردیده‌اند. این خود نه تنها اشکال و انواع جدیدی از ناهنجاریها را پدید آورده است. بلکه میزان شیوع و رواج و نیز معنی و مفهوم آن را تغییر داده است. وندالیسم در زمره آن دسته از انحرافات و بزهکارهایی است که در جامعه جدید نمود و ظهور یافته است» (محسنی تبریزی: ۱۳: ۱۳۸۳).

بزهکاری شامل هر گونه رفتار کجروانه، اعمال ضد اجتماعی و انحرافی است که از افراد زیر سن قانونی (۱۸ سال) سر می‌زند (شامبیاتی: ۱۳۷۹: ۲۳).

وندالیسم به عنوان رفتاری آگاهانه که برای تخریب و یا صدمه رساندن به اموال دیگران و یا دارایی‌های عمومی انجام می‌گیرد، تعریف شده است (موزر^۱: ۱۹۹۲ به نقل از نوردمارکر و نورلندر^۲: ۱۵: ۲۰۰۰). وندالیسم رفتاری بزهکارانه‌ای است که شامل خراب کردن و یا خسارت زدن به دارایی‌های متعلق به دیگران و یا اموال عمومی است (سیکاتو و هینینگ^۳: ۲۰۰۵: ۱۶۳۸). کسرلی و گریت^۴ (۱۹۸۲) وندالیسم را تخریب و یا آسیب رساندن عمدی یا کینه توزانه به اموال و دارایی دیگران بدون رضایت آنها می‌دانند و از نظر گلدشتاین^۵ وندالیسم عبارت است از تخریب ارادی محیط بدون انگیزه کسب منفعت شخصی است هر چند نتایج این اعمال با توجه به هنجارهای حاکم بر آن موقعیت هم به وسیله عاملان و هم بوسیله قربانی خسارت و زیان تلقی می‌شود (هورویتز و توبالی^۶: ۱۳۱: ۲۰۰۳).

محسنی تبریزی کلیه رفتارهای انحرافی که به منظور تخریب آگاهانه و ارادی اموال، اشیای و متعلقات عمومی و نیز آثار هنری و دشمنی با علم و آثار تمدن صورت می‌گیرد را مشمول تعریف وندالیسم می‌داند (محسنی تبریزی: ۲۲: ۱۳۸۳).

تعاریفی که از وندالیسم ارائه شده است در دو عنصر با هم اشتراک دارند، نخست اینکه همگی آنها رفتاری مشمول تعریف وندالیسم می‌دانند که آگاهانه و ارادی باشد و در ثانی این

1 Moser

2 Nordmarker & Norlander

3 Ceccato & Haining

4 Casserly & Gerret

5 Goldstein

6 Horowitz & Tobaly

رفتار به منظور تخریب و یا خسارت زدن به اموال دیگران و یا اموال عمومی صورت پذیرد. برخی از کارشناسان تخمین می‌زنند که سالیانه هزینه وندالیسم و سرقت از مدارس عمومی بالغ بر پانصد میلیون دلار است. مدارس نواحی کوچک نیز به اندازه مدارس واقع در مناطق پرجمعیت از از اعمال وندال‌ها صدمه می‌بینند. مطالعه دیگر نشان می‌دهد هزینه وندالیسم به طور متوسط به ازای هر دانش آموزی که در لوس آنجلس در سال ۳-۱۹۷۲ ثبت نام کرده است، ۲.۷۹ دلار بوده است. هزینه وندالیسم در مدارس نیویورک در سال ۱۹۷۲ بالغ بر ۴/۸ و در سال ۱۹۷۳ بالغ بر ۳/۸ میلیون دلار بوده است (ویلبرت^۱: ۱۹۸۸:۵۵۶).

بر اساس شواهد و اطلاعات جمع آوری شده، مدارس، وسایل حمل و نقل عمومی، ورزشگاه‌ها، پارک‌ها، خوابگاه‌ها و سایر اماکن عمومی اهداف اصلی وندال‌ها هستند و بیشترین خسارات را از اعمالی وندالیسمی به خود می‌بینند (معصوم آقازاده: ۶: ۱۳۸۷). رفتارهای تخریبی از عوامل اصلی اصطلاک و فرسودگی اماکن و بناهای عمومی است. خیلی از مدارس نوساز به محض استفاده به خاطر رفتارهای تخریبی دانش آموزان نما و وضعیت نو سازشان را از دست داده و خیلی زود حالت تخریب شده به خود می‌گیرند به طوری که قرار گرفتن در فضای این اماکن نه تنها به دانش آموزان و کارکنان روحیه شاد و مفرحی را نمی‌دهد، بلکه تاثیر منفی بر روح و روان و همچنین خلق و خوی دانش آموزان و کارکنان دارد و همچنین تاثیر منفی بر میزان کارایی آنها نیز خواهد داشت.

اماکن عمومی و فضاهای که ادعای مالکیت خصوصی بر آنها نیست بیشتر از خانه‌های خصوصی هدف وندال‌ها قرار می‌گیرند. اعمال وندالیستی غالباً توسط باندهای جوانان مناطق فقیر و نواحی با تراکم بالا انجام می‌گیرد. اهداف وندال‌ها از محل سکونتشان انتخاب می‌شود. علت رفتار وندال‌ها بسیار متنوع است. ممکن است ناشی از انگیزه سرگرمی جوانان باشد و یا ممکن است نمادی برای مرزبندی قلمرو گروه‌ها باشد. ممکن است راهی برای طغیان یا احساس محرومیت ناشی از موقعیتی که در آن قرار گرفته‌اند و یا راهی برای بیان تضاد بین نسلی باشد. چون^۲ (۱۹۷۳) بین انواع وندالیسم توجه پذیر (راهی برای انتقام جویی) شکستن

1 Wilbert

2 Cohen

پنجره‌ها، دیوار نویسی و وندالیسم تاکتیکی (خرابکاری^۱ در محل کار) و وندالیسم کینه توزانه ناشی از ملامت و احساس محرومیت تفکیک قائل می‌شود (سیکاتو و هینینگ: ۲۰۰۵: ۱۶۳۹).

به استناد تحقیقات قبلی (تحقیق شهرداری رتردام ۸۹ درصد تخریب گران (هوبر: ۱۹۹۱ به نقل از محسنی تبریزی: ۱۳۸۳: ۲۴۱) و محسنی تبریزی (۱۳۸۳) ۹۸/۲ و ندال‌ها، مرد بوده اند).

از آنجای که یکی از نگارندگان تحقیق در محیط‌های آموزشی شهر نورآباد مشغول به تدریس و سایر کارهای فرهنگی است و از نزدیک آثار منفی اجتماعی، آموزشی و روانی رفتارهای تخریبی بر کارکنان و دانش آموزان مدارس را مشاهده کرده و تاثیر این گونه رفتارهای تخریبی را بر فرسودگی و اصطلاحاً امکان آموزشی به عینه دیده است به طوری که هر سال در شهریور ماه مبالغ هنگفتی تحت عنوان پروژه مهر به ترمیم و زیبا سازی امکان آموزشی اختصاص داده می‌شود که بیشتر ناشی از رفتارهای تخریبی متمادی دانش آموزان تخریبگر است در نتیجه تصمیم به مطالعه این معضل اجتماعی گرفته شده است.

چنان که از نتایج تحقیقات قبلی پیداست متغیرهای نگرش به معلم، نگرش به مدرسه، کنترل اجتماعی، احساس تعلق به خانواده، مدرسه و محله و مشارکت فعال در این اماکن و جنسیت (پسر) و همچنین رضایت از زندگی با میزان رفتارهای تخریبی رابطه دارد. (هورویتز: ۲۰۰۳، داوری عهد: ۱۳۸۳، محسنی تبریزی: ۱۳۸۵ و آقازاده: ۱۳۸۷). با استناد به یافته‌های این تحقیقات می‌توان نتیجه گرفت که تعلقات و پیوندهای افراد با اجتماع پیرامونشان از عوامل مهم در ایجاد هم‌نوای آنها با هنجارهای پذیرفته شده اجتماعی و پیروی آنها از هنجارها و ممانعت از کجروی اجتماعی است. لذا بر اساس وجود رابطه بین مولفه‌های پیوند و کنترل اجتماعی و متغیر وابسته که میزان رفتارهای تخریبی پاسخگویان است در این مطالعه به بررسی رابطه میزان سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه و میزان رفتارهای تخریبی دانش آموزان پسر دبیرستان‌های شهر نورآباد لرستان پرداخته شده است. به این ترتیب، پرسش‌های تحقیق در سطح توصیفی میزان رفتارهای تخریبی (وندالیسم) و سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه دانش آموزان و در سطح تحلیلی به چگونگی رابطه سرمایه اجتماعی در خانواده و

مدرسه دانش آموزان با میزان رفتارهای تخریبی شان و تمایز میان نحوه تاثیر گذاری دو نوع سرمایه بر متغیر وابسته تحقیق مربوط می شود.

پیشینه تحقیق

تحقیقاتی که به طور مستقیم به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و وندالیسم در سطح تحلیل فردی پردازند چندان انجام نشده است اما تحقیقات متنوعی در مورد هر کدام از متغیرها به صورت جداگانه انجام گرفته در اینجا بر تحقیقاتی که وندالیسم متغیر وابسته آنها بوده، مروری شده است.

نوردمارکر و نرکندر (۲۰۰۰) از طریق روش آزمایشی به بررسی رابطه بین میزان مصرف الکل و احساس ناامیدی بر تخریب آثار هنری در کشور سوئد پرداختند، آنها ۱۰۰ نفر شامل مرد و زن را از دانشجویان سال اول دانشگاه کارلستد^۱ که همگی در سوئد متولد شده بودند را به صورت تصادفی در پنج گروه کنترل، مصرف الکل، مصرف الکل همراه با احساس ناامیدی، احساس ناامیدی و مصرف ماده بی اثر که هر گروه شامل ۱۰ مرد و ۱۰ زن می شد را مورد آزمایش قرار دادند و فرصتی را در یک کتابخانه برای تخریب و خط خطی نمودن تابلوهای نقاشی برای آنها فراهم نمودند.

نتایج تحقیق نشان می دهد که مصرف الکل به تنهایی در افزایش میزان وندالیسم تاثیری ندارد، ولی بین مصرف الکل و احساس ناامیدی با میزان وقوع تخریب و وندالیسم رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد همچنین بین جنسیت و وندالیسم رابطه معناداری وجود دارد بطوری که در هر پنج گروه زنان به نسبت مردان اعمال تخریبی بیشتری از خود نشان داده اند. این یافته غیرمعمول شاید به این علت باشد که ساختارهای اجتماعی به زنان کمتر اجازه می دهد احساسات خود را در فضای اجتماعی بیان کنند، اما در فضای محصور نظیر کتابخانه که احساس امنیت بیشتری می کنند به بیان احساسات خود از طریق رفتار تخریبی پردازند (نوردمارکر و نورلندر: ۲۰۰۰).

سیکاتو وهانینگ (۲۰۰۵) به بررسی رابطه بین داده‌های اقتصادی - اجتماعی محلات و میزان وقوع وندالیسم در سطح محلات در شهر مالمو^۱ در جنوب کشور سوئد پرداخته‌اند. داده‌های اقتصادی - اجتماعی هر محله که به عنوان عامل پیش‌بینی کننده محسوب می‌شود از داده‌های اداره پلیس این شهر کسب شده آنگاه ضریب استاندارد وندالیسم محاسبه شده و از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) در نقشبرداری از محلات استفاده شده است. واحد تحلیل در این تحقیق محله بوده است. داده‌های اقتصادی - اجتماعی هر محله شامل: سن افراد، وضعیت اشتغال، میزان درآمد خانواده، مدت سکونت در محله، نوع سکونت (مالک یا مستاجر)، میزان تجانس قومی هر محله، تعداد انجمن‌های هر محله و میزان مشارکت رای دهندگان واجد شرایط در هر محله بوده است. در تجزیه و تحلیل داده‌ها از رگرسیون چند گانه استفاده شده است و نتایج نشان می‌دهد بین فاکتورهای بی‌نظمی و نابسامانی اجتماعی با وندالیسم رابطه معنا داری وجود دارد. نتایج همچنین حاکی از آن است که وندالیسم در محلاتی که مردم متشابه‌اند، نواحی پر جمعیت، مرکز شهر، محلاتی که وضعیت نامساعدی دارند بطوری که میزان کنترل در این محلات پایین است و نواحی که دارای مراکز جلب جوانان جهت پر کردن اوقات فراغت هستند، بیشتر مشاهده شده است (سیکاتو وهانینگ: ۲۰۰۵).

هورویتر و توبالی (۲۰۰۳) تحقیقی را در سال ۱۹۹۹ بر روی ۶۸۹ دانش‌آموز در چهار دبیرستان در یکی از شهرهای با جمعیت متوسط انجام دادند. از رگرسیون چند گانه برای آزمون متغیرهای این تحقیق استفاده شده است و نتایج آن با نظریات گلدستاین که می‌گفت عوامل زمینه‌ای قدرت‌تینی دارند، سازگار است. مدارس نه تنها به خاطر وجود تعداد زیادی جوان که در مستعدترین سن انجام رفتارهای تخریبی هستند، بلکه بخاطر اینکه مدرسه خود دارای ترکیبی از خصوصیات واقعی و نمادین است، محیطی مستعد برای انجام رفتار وندالیستی محسوب می‌شود. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهند وندالیسم و خشونت تنها مختص به مناطق فقیر نشین و کودکان طبقه اجتماعی - اقتصادی پایین نیست، بلکه در نواحی متوسط نشین با دانش‌آموزان مرفه‌تر هم رخ می‌دهد. نتایج به طور کلی نشان می‌دهد، وجود سابقه قبلی وندالیسم در

مدرسه ($B = .۳۴$)، نگرش نسبت به مدرسه ($B = .۱۷$)، نگرش نسبت به معلم کلاس ($B = .۱۳$) = B) و اضطراب در مدرسه ($B = .۱۳$) با انگیزه مشارکت در رفتارهای تخریبی رابطه معنا داری با رفتارهای تخریبی دارند (هورویتز: ۲۰۰۳).

تایگرت^۱ (۱۹۸۸) با رویکردی تلفیقی از نظریه‌ها به تحقیق درباره وندالیسم در مدارس عمومی ناحیه کالیفرنیا جنوبی در سال ۱۹۸۶ با یک نمونه از دانش آموزان پایه ۱۲-۷ پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد ۳۹ درصد از افراد مورد مطالعه در انجام رفتارهای تخریبی شرکت داشته‌اند و متغیر عملکرد آموزشی بیشترین همبستگی ($r = ۰/۵۱$) با اعمال وندالیستی داشته است. دانش آموزانی که عملکرد آموزشی ضعیف تری^۲ داشته‌اند احتمالاً رفتار تخریبی بیشتری انجام داده‌اند و بیشترین میزان رفتارهای تخریبی در پایه هفتم مشاهده شده است با بالا رفتن پایه تحصیلی به طور منظم از رفتارهای تخریبی کاسته شده است متغیر غیبت از مدرسه با وندالیسم ($r = ۰/۲۰$) رابطه معنا داری داشته است (تایگرت: ۱۹۸۸).

محسنی تبریزی (۱۳۷۹) در تحقیقی تحت عنوان وندالیسم در شهر تهران در سال ۱۳۷۴ با مطالعه برای روی ۱۹۲ نفر وندال نگهداری شده در دارالتادیب با این نتیجه می‌رسد که آنومی اجتماعی ($B = ۰/۵۷$)، احساس اجحاف ($B = ۰/۴۳$)، مطلوبیت شرایط خانوادگی ($B = -۰/۳۷$) = B)، شرایط آموزشی ($B = -۰/۲۸$)، رضایت از زندگی ($B = -۰/۲۷$)، احساس پرخاشگری ($B = ۰/۲۳$)، تمایل به خرده فرهنگ بزهکار ($B = ۰/۲۱$) به ترتیب تعیین کننده ترین عوامل موثر بر تمایل نمونه مورد مطالعه به رفتار وندالیستی بوده است (محسنی تبریزی: ۱۳۷۹).

محمود داوری عهد (۱۳۸۳) با ترکیبی از دو نظریه خرده فرهنگ بزهکاری و کنترل اجتماعی به مطالعه عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر تخریب اموال عمومی در بین ۲۵۰ دانش آموز دختر و پسر در سنین ۱۹-۱۴ شهرستان قم که از طریق نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شده بودند پرداخته است. نتایج نشان می‌دهند که ۲۸ درصد دانش آموزان تخریب گر، ۲۴/۴ درصد تا حدودی تخریب گر و ۴۷/۶ درصد آنها غیر تخریب گر بوده‌اند. متغیرهای جنسیت، وضعیت تحصیلی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی رابطه معنا داری با رفتار

1 Tygart

2 Low tracking

تخریبی داشته‌اند. تعلق دانش آموزان به خانواده، مدرسه، جامعه و مشارکت فعال در آنها از میزان فعالیت‌های تخریبی دانش آموزان می‌کاهد (داوری عهد: ۱۳۸۳).

محسنی تبریزی و دیگران (۱۳۸۵) به بررسی زمینه‌های بزهکاری و وندالیسم در بین نوجوانان استان قزوین می‌پردازد. جامعه آماری تحقیق شامل نوجوانان ۱۹-۱۴ ساله نقاط شهری استان قزوین است که بر اساس فرمول کوکران حدود ۴۰۰ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد متغیرهای احساس تعلق به خانواده (با ضریب $0/28-$)، محیط اجتماعی نامناسب (با ضریب $0/25-$)، نوع جنسیت (پسر) (با ضریب $0/25-$)، پایبندی به امور دینی (با ضریب $0/18-$)، نوع شغل (بیکار بودن) (با ضریب $0/17-$)، رسانه‌های تصویری مدرن (با ضریب $0/10-$) و رضایت از زندگی (با ضریب $0/10-$) به طور مستقیم بر آسیب اجتماعی (بزهکاری و وندالیسم) تاثیر داشته‌اند. در مجموع میزان $0/50$ درصد از واریانس آسیب‌های اجتماعی (بزهکاری و وندالیسم) توسط متغیرهای ذکر شده تبیین و پیش‌بینی می‌شود (محسنی تبریزی و صفری شالی، ۱۳۸۵).

آقازاده (۱۳۸۷) در تحقیقی به بررسی رابطه بین عوامل اجتماعی و محیطی موثر بر وندالیسم در بین دانش آموزان پسر مدارس مقطع راهنمایی و متوسطه شهر تهران به روش پیمایشی پرداخته و واحد مشاهده و تحلیل در این تحقیق فرد بوده است. نتایج توصیفی نشان می‌دهند $7/1$ درصد افراد نمونه تخریب‌گر، $8/6$ تا حدی تخریب‌گر، $18/2$ درصد به ندرت رفتارهای تخریبی از خود نشان داده‌اند و $66/1$ درصد هیچ وقت دست به تخریب نزده‌اند نتایج تبیینی نشان می‌دهند که از بین عوامل اجتماعی: احساس بیگانگی ($B = 0/26-$)، کنترل اجتماعی ($0/19-$)، $B = -$ و از بین عوامل محیطی: جو اجتماعی ($0/26-$)، امکانات رفاهی، ورزشی ($0/16-$)، $B = -$ تراکم مدرسه ($0/08-$) و از بین عوامل فردی، سن با ($0/14-$) $B = -$ بیشترین عوامل تاثیر گذار بر رفتارهای تخریبی در بین نوجوانان بوده‌اند. این عوامل در مجموع 30 درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده‌اند که بیشترین درصد تبیین مختص عوامل اجتماعی بوده است (آقازاده: ۱۳۸۷).

چارچوب نظری

جامعه‌شناسانی که به طور عمیقی به مطالعه مسأله وندالیسم پرداخته‌اند عوامل چندی را برای آن برشمرده‌اند آنها گمان می‌کنند نوجوانان ممکن است به یکی از دلایل زیر به رفتار وندالیستی روی بیاورند:

۱. انتقام جویی، وندال‌ها از روی کینه و بغض بخصوص علیه معلمان و یا دیگر کارکنان به انجام رفتار تخریبی روی آورند.
  ۲. کینه توزی، عمل این دسته افراد به طور کلی انحرافی و عمل شیطانی است.
  ۳. نگاه ایدئولوژیک، کسانی که می‌خواهند موضوع و یا حالت خاصی را نشان دهند.
  ۴. انگیزه اکتسابی، کسانی که ترکیبی از تخریب و سرقت را با هم انجام می‌دهند.
  ۵. انگیزه تنوع طلبانه (سرگرمی)، افرادی که راههای سودمند کمی برای بروز توانایی‌ها و گذران اوقات فراغت خود دارند.
  ۶. احساس محرومیت، کسانی که به مدرسه به عنوان نمادی از جامعه که مانع برآورده شدنند خواسته‌هایشان می‌شود می‌نگرند و از طریق رفتارهای وندالیستی خشم خود را نشان می‌دهند (ویلبرت: ۵۵۸:۱۹۸۸).
- عوامل اجتماعی - اقتصادی و محیطی زیادی در شکل‌گیری رفتارهای تخریبی نقش داشته‌اند. از بین عوامل اجتماعی، تحقیقات قبلی نشان می‌دهند که کنترل اجتماعی به عنوان یک متغیر مستقل بارفتارهای تخریبی رابطه معنا داری دارد در تحقیق آقازاده (۱۳۸۷) بین کنترل اجتماعی و میزان رفتارهای تخریبی ($r = -0.39$) همبستگی وجود دارد. پیوندهای اجتماعی یکی از اجزای نظریه کنترل اجتماعی است و سرمایه اجتماعی در واقع اصطلاح نوینی و نمادینی است که معرف پیوندهای اجتماعی بین اعضای جامعه است.
- در این نوشتار از برخی آراء پاملا پکستون^۱ و نظریه‌های جیمز کلمن^۲، دارلن رایت و کوین فیتزپاتریک^۳ و نزدیک‌ترین تئوری کجروی اجتماعی که دارای مضامین مشابه و متجانس با مفهوم و ماهیت سرمایه اجتماعی است و با سطح تحلیل مورد نظر این مقاله، یعنی رفتارهای

1 Pamela Paxton

2 James Coleman

3 Wright & Fitzpatrick

تخریبی و ارتباط آن با سطح میانی تحلیل (سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه) سازگارتر است (یعنی نظریه کنترل یا پیوند اجتماعی تراویس هیرشی^۱)، استفاده شده است.

۱ - نظریه سرمایه اجتماعی

پاملا پکستون

پکستون سرمایه اجتماعی را آن دسته از روابط اجتماعی می‌داند که می‌توانند به تولید کالای مادی و غیرمادی کمک نمایند. او معتقد است که سرمایه اجتماعی دو بعد را شامل می‌شود: روابط عینی (مشهود) میان افراد از یک سو و پیوندهای ذهنی میان همان افراد از سوی دیگر. تعریفی که پکستون مطرح می‌کند هم بعد عینی (مشهود) روابط بین افراد را که کلمن بر آن تأکید می‌کند در بر می‌گیرد و هم تئوری ذهنی بوردیو را که مبتنی بر اعتماد است، شامل می‌شود. (چلبی، ۱۳۸۴: ۵).

به این ترتیب مفهوم سرمایه اجتماعی در نظر پکستون، دارای دو جزء اعتماد^۲ و پیوند^۳ است. به نظر وی سرمایه اجتماعی در جامعه زمانی افزایش می‌یابد که میزان این دو مولفه بالا باشد. پکستون در عملیاتی کردن مفهوم سرمایه اجتماعی به دو بعد کلی پرداخته است. ۱. پیوندهای عینی (مشهود) بین افراد که مشارکت رسمی (عضویت گروهی) و مشارکت غیر رسمی (رفت و آمد با همسایگان و دوستان) را شامل می‌شود. ۲. پیوندهای ذهنی بین افراد که بیشتر در برگیرنده موارد زیر است:

- باور به اینکه مردم چقدر قابل اعتماد، صدیق و یار و کمک کار یکدیگرند.

- اعتماد به نهادها از جمله، آموزش و پرورش، نهادهای اجرایی، قانون‌گذاری و دینی

(پکستون، ۱۹۹۹: ۱۰۶ - ۹۳ به نقل از فیروزآبادی، ۱۳۸۴: ۱۶۳).

- جیمز کلمن

کلمن بر سرمایه اجتماعی درون خانواده و خارج از آن تأکید می‌کند. به اعتقاد وی،

سرمایه اجتماعی درون خانواده به دو عامل حضور فیزیکی بزرگسالان در خانواده و وجود

1 Hirschi, T

2 Trust

3 Association

رابطه قوی بین فرزندان و والدین مربوط می‌شود. عدم حضور فیزیکی والدین، ممکن است باعث کمبود ساختاری سرمایه اجتماعی در خانواده شود، این امر می‌تواند به حضور فرزندان در اجتماعات جوانان بزهکار و ارتباط والدین با بزرگسالان دیگر و در نهایت کاهش سرمایه اجتماعی در درون خانواده منجر شود. البته برخورداری از سرمایه اجتماعی بیرون از خانواده برای رشد افرادی که منحصراً درون خانواده سکونت ندارند لازم است. کلمن، سرمایه اجتماعی خارج از خانواده را شامل داشتن روابط اجتماعی با دوستان، همکلاسی‌ها، همسایگان و اطرافیان می‌داند. (مبارکی، ۱۳۸۳: ۲۶-۲۵).

به گفته جان پل رایت و همکارانش^۱ (۲۰۰۱: ۸) وی «سه مکانیسم را ذکر کرده که از طریق آن خانواده‌ها سرمایه اجتماعی را انباشته و انتقال می‌دهند: ۱- از طریق تلاش و زمانی که توسط والدین برای فرزندان صرف می‌شود. ۲- از طریق پیوندهای مؤثر بین والدین و فرزندان ۳- از طریق توضیحات و رهنمودهایی که توسط والدین به طور واضح و گویا درباره رفتارهای قابل قبول و غیرقابل قبول فرزندان‌شان برای آنها اظهار می‌شود.

در ارتباط با مکانیزم‌های مزبور نخست کلمن در تحلیل‌هایش نمونه‌هایی را از این که چگونه شدت و تراکم تعامل‌های والدین و فرزندان می‌تواند به رشد ذهنی و اجتماعی آنها کمک کند، ارائه می‌دهد. عامل مهمی که توسط کلمن بر آن تأکید شده، عبارت است از میزان وقت و کوششی که والدین برای فرزندان (به مثابه نوعی سرمایه گذاری) صرف می‌کنند. (برای نمونه گفتگو با آنها یا کار کردن با آنها در ارتباط با تکالیف درسی‌شان). وی همچنین به این نکته اشاره می‌کند که در جوامع امروزی، تغییرات ساختاری خانواده موجب شده است که والدین وقت اندکی برای صرف کردن با فرزندان‌شان داشته باشند خواه به خاطر اشتغالات کاری‌شان به طور فیزیکی از خانواده غائب باشند و خواه آن که از حیث روانی در خانواده حضور و فعالیت خاصی نداشته باشند.

دوم، در خانواده‌هایی که دارای سرمایه اجتماعی بالاتری هستند و از این حیث از دیگر خانواده‌ها متمایزند، هدف نهایی صرف وقت و انرژی برای کودکان، ایجاد افرادی است که از

1 John Paul Wright, Francis T Cullen & Jeremy T Miller

حیث اجتماعی، توانمند، از لحاظ روانی، سازگار و از حیث رفتاری دارای سلوکی مناسب و پسندیده باشند. بر اساس آن چه آماتو، بوث^۱ (۱۹۹۷) و کلمن (۱۹۹۰) اشاره داشته‌اند، یکی از ساز و کارهای مورد استفاده در خانواده‌ها برای دست یافتن به این هدف، پایه‌ریزی و تداوم تماس‌های عاطفی با فرزندان است. از این رو، بخشی از بازده کوتاه‌مدت و بلندمدت ناشی شده از سرمایه‌گذاری خانواده، پیوندهای عاطفی است که از طریق تعامل‌های حمایتی خانواده به سرعت تقویت می‌شود. در نظر کلمن، پیوندها و تعلقات قوی به مثابه مجرا یا بستری عمل می‌کند که در آن اجتماعی شدن مؤثر و کارآمد محقق می‌شود. بدین معنی که در جریان چنین اجتماعی‌شدنی، ارزش‌های هم‌نوا بیان شده و قواعد رفتاری درک می‌شوند.

سوم، علاوه بر این، محتوای رفتارهای اجتماعی‌کننده خانواده حائز اهمیت است. همانگونه که هاگان و مک‌کارتی^۲ (b۱۹۹۷) اشاره می‌کنند، گونه‌های معینی از سرمایه ممکن است، حقیقتاً، فعالیت‌های مجرمانه‌ای را تسهیل کنند، همچون داشتن ارزش‌های ضداجتماعی یا همسالان بزه‌کار. از طرف دیگر، کلمن، اشاره می‌نماید که ارزش‌های اخلاقی قوی مخالف رفتارهای لذت‌طلبانه، نقش مهمی در محدود ساختن آن دسته از کردارهای فردی بازی می‌کنند که موجب تهدید مناسبات و سرمایه‌گذاری‌های خانوادگی بلندمدت می‌شوند. از دیدگاه او، والدین در نوجوانان، بازدارنده‌های اخلاقی معینی را بر ضد رفتارهای هنجارشکنانه از طریق قواعد ارتباطی روشن ایجاد می‌کنند. این قواعد می‌تواند ممنوع‌کننده کردارهایی باشد که از نظر والدین بالقوه زیان‌بخش به نظر می‌رسند. تصادفاً سایر نظریه‌پردازان نیز یادآور شده‌اند که لازم است، والدین، رفتارهای اجتماعی فرزندان جوانشان را شناسایی کرده و کردارهای احتمالی مخرب و مخل آنها را تأیید نکنند (پاترسون و استوتامر^۳، ۱۹۸۴؛ گاتفردسون و هیرشی^۴، ۱۹۹۰).

در مجموع، کلمن استدلال می‌کند که سرمایه‌گذاری والدین در صرف زمان و کوشش برای فرزندان، پیوندهای مؤثری که توسط آنها ایجاد و تداوم می‌یابد و راهنمایی‌های مبتنی بر

1 Amato, P R , & Booth, A

2 Hagan, J , & McCarthy, B

3 Patterson, G R , & Stouthamer-Loeber, M

4 Gottfredson, M R , & Hirschi, T

ارزش‌ها و قواعد یا هنجارهای اجتماعی که از سوی آنها به فرزندان ارائه می‌شوند، همگی این احتمال را که فرزندان تحت تأثیر حمایت‌های جوانان دیگر وارد فعالیت‌های بزهکارانه شوند یا جذب گروه‌های همسالان خلافکار و ضداجتماعی گردند، پایین می‌آورد. بنابر این برای کلمن تأثیر سرمایه اجتماعی خانوادگی، کلی و فزاینده است، بدین معنی که سرمایه اجتماعی خانوادگی، بسیاری از ابعاد و جنبه‌های رشد فرزندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به طوری که سودمندی این سرمایه گذاری در سراسر زندگی‌شان به شکل گرانبار و رو به افزایشی مشهود خواهد بود (پارسل و منگهان^۱، ۱۹۹۴)» (رایت و همکارانش، ۲۰۰۱: ۳ و ۲).

دارلن رایت و کوین فیتزپاتریک

رایت و فیتزپاتریک سرمایه اجتماعی در خانواده را شبکه‌های حمایت خانوادگی، صمیمیت، نزدیکی و پیوندهای غیررسمی اعضای خانواده با همدیگر که میزان مشارکت دوجانبه، اعتماد، آگاهی و نظارت را افزایش می‌دهد، تعریف کرده‌اند (رایت و فیتزپاتریک، ۲۰۰۶: ۱۴۳۷). درست است که فرزندان از سرمایه انسانی در تملک والدین قویاً تأثیر می‌پذیرند، اما اگر پدر و مادرها بخش مهمی از زندگی فرزندان خود نباشند و اگر این سرمایه انسانی منحصراً در محل کار یا در جای دیگر به کار رود، ممکن است، به نتایج رفتار فرزندان در مدرسه ارتباط پیدا نکند. سرمایه اجتماعی خانواده، روابطی است که بین فرزندان و اولیای آنان (و اگر خانواده شامل اعضای دیگری نیز باشد، بین آنان و فرزندان در خانواده) برقرار است (تاجبخش، ۱۳۸۵: ۷۳).

همچنین، رایت و فیتزپاتریک سرمایه اجتماعی در مدرسه را پیوندهای نوجوانان با همدیگر، دلبستگی و احساس تعلق خاطر آنها به مدرسه و میزان مشارکت‌شان در انجمن‌های اجتماعی، آموزشی، هنری و ورزشی در مدرسه می‌دانند (رایت و فیتزپاتریک، ۲۰۰۶: ۱۴۳۷). از مدرسه به عنوان خانه دوم یاد می‌شود. قریب به اتفاق دانش‌آموزان با ورود به سن تحصیل وارد مدرسه می‌شوند و بعد از محیط خانواده بیشترین وقت خود را در محیط مدرسه می‌گذرانند. محیط مدرسه تأثیر بدیهی و غیرقابل انکاری را بر آینده تحصیلی، شغلی و به طور

کلی همه جنبه‌های زندگی کودکان و نوجوانان دارد. مدرسه نهادی اجتماعی است که در آن دانش‌آموزانی از خانواده‌های متعلق به خرده فرهنگ‌ها و گروه‌های قومی و فرهنگی مختلف در کنار همدیگر مشغول به تحصیل هستند. البته با توجه به این که در شهرهای مدرن و صنعتی خانواده‌ها در محلات مختلف، متناسب با پایگاه اقتصادی - اجتماعی شان ساکن می‌شوند و در هر مدرسه، عمدتاً دانش‌آموزان ساکن در همان محلات ثبت نام می‌کنند، از دامنه تفاوت‌ها کاسته می‌شود. با این حال مدرسه، مجرای برای ورود به اجتماع کلی است.

«مدرسه (به عنوان محیط آموزشی و اجتماعی) فرصت‌ها و امکاناتی را برای سرمایه اجتماعی فراهم می‌آورد که به طور مستقیم یا غیرمستقیم از طریق این منابع قابل دسترس، بر رفتار دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد. عوامل و کارگزاران سرمایه اجتماعی در مدرسه متقابلاً بین نوجوانان و تجارب مدرسه‌ای شان پیوند ایجاد می‌کنند و از جمله در آنها میزان معینی از تعلق دانش‌آموزان به مدرسه را پدید می‌آورند.

مدرسه برای بسیاری از نوجوانان (در مسیر رشد آموزشی و اجتماعی شان) به عنوان مانع یا سد مهمی است که اغلب به علت شکست در رعایت الزامات و معیارهای رفتاری و تحصیلی، برایشان به صورت چالشی ناخوشایند در می‌آید. این وضعیت دشوار و ناخوشایند به ناکامی، فقدان اعتماد و عزت نفس، انزوا و رفتار خشونت آمیز منجر می‌شود. چنین دانش‌آموزانی ممکن است در برآوردن خواسته‌های معلمانشان مشکل داشته باشند و به علت احساس ناکارایی، تنهایی و آسیب‌پذیری از طریق سرپیچی و رفتارهای مبارزه جویانه، خود را از نظر هیجانی تخلیه نمایند. علاوه بر این، موفقیت‌های اجتماعی و تحصیلی برای دانش‌آموزان به عنوان منابعی تأثیرگذار عمل می‌کنند. زیرا این موفقیت‌ها، راه‌هایی را برای مشارکت‌های گروهی بهنجار و درک درستی از احساس تعلق باز می‌کنند» (رایت و فیتزپاتریک، ۲۰۰۶: ۱۴۳۷).

«هاگان و مک کارتی (۱۹۹۷) تأکید می‌کنند که مدرسه، جزء مهمی از شبکه نهادهای اجتماعی به شمار می‌آید که در درون آن سرمایه اجتماعی تولید می‌شود. حقیقت آن که در پرتو انگاره سرمایه اجتماعی، مدرسه به عنوان زمینه‌ای در نظر گرفته شده است که در درون آن روابط و مناسباتی که برای سازگاری دانش‌آموزان مهم است توسعه می‌یابد، همانگونه که روابطی وجود دارد که والدین و معلمان را نیز با یکدیگر درگیر و مرتبط می‌سازد» (گاتی و

ترمبلی^۱، ۲۰۰۷: ۲۴۰).

«در صورتی که مدرسه نتواند آن دسته از کارکردهای خود را که با سرمایه اجتماعی ارتباط دارند (اجتماعی کردن مناسب و تقویت پیوندهای میان افراد) به خوبی ایفا کند، جلوه‌های این کج کارکردی می‌تواند شامل موارد زیر باشد، نقصان در هویت‌یابی، کمبود احساس پیوند با دیگران، ضعف در دوستی با دیگر دانش‌آموزان یا به طور کل شکست در همبستگی با محیط آموزشی. چنین دانش‌آموزان سرخورده‌ای ممکن است، دارای پیش‌داوری‌ها یا قضاوت‌های غیرواقعی، رفتارهای نادرست و نظایر آن باشند» (رایت و فیتزپاتریک، ۲۰۰۶: ۱۴۳۸).

بایس (۱۹۹۷)^۲ دریافت که کمبود سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه به ایجاد رفتار ضداجتماعی یا قرار گرفتن در آستانه اقدام به اینگونه رفتارها، در تعدادی از دانش‌آموزان منجر می‌شود (گاتی و ترمبلی، ۲۰۰۷: ۲۴۰).

سرانجام باید گفت، «فعالیت‌های دسته‌جمعی در مدرسه به عنوان منابع حمایتی نوجوانان پنداشته می‌شوند. گروه‌ها، باشگاه‌ها و تیم‌های وابسته به محیط آموزشی می‌توانند احساس پیوستگی و تعلق و همکاری را با سایر دانش‌آموزان و مسئولان مدرسه برانگیزند. تأثیرات سودمند عضویت در این گروه‌ها (و فعالیت‌های جمعی) می‌تواند تا حدی، به عنوان شالوده‌های منابع سازنده سرمایه اجتماعی محسوب شود، حال آن که انفعال (دوری از فعالیت‌های جمعی) نتایج مخربی را به بار خواهد آورد. از این طریق، مشارکت در فعالیت‌های یاد شده، جایگزین نفوذ همسالان و اجتماعی شدن غیرسازنده، نظارت نشده و اغلب مضر می‌شود. در بسیاری از موارد، انتخاب اولیه فرد برای مشارکت در فعالیت‌های جمعی سالم (تحت حمایت مدرسه) یا پیوستن به فعالیت‌های جمعی انحرافی (مانند ورود به دسته‌های خلافکار) و مبادرت به رفتارهای کجروانه (مانند استفاده از مواد مضر همچون مشروبات الکلی) احتمال ارتکاب رفتارهای خشونت‌آمیز را معین می‌سازد» (رایت و فیتزپاتریک، ۲۰۰۶: ۱۴۳۸).

در مجموع می‌توان گفت: سرمایه اجتماعی خانوادگی شامل پیوندهای عینی (مشهود)،

1 Uberto Gatti & Richard E Tremblay

2 Buysse

روابط غیررسمی بین اعضای خانواده و همچنین پنداشت و درک افراد خانواده از میزان روابط و حمایت‌هایی است که اعضای خانواده نسبت به یکدیگر دارند و سرمایه اجتماعی مدرسه‌ای؛ شامل اعتماد، مشارکت در روابط رسمی، روابط غیررسمی بین اعضای مدرسه، میزان تعلق خاطر و پیوندهای ذهنی شاگردان نسبت به اعضا و محیط کلی مدرسه است که می‌تواند به نوعی احساس تعلق، حمایت و توجه از یک سو و مراقبت یا نظارت متقابل و جمعی از دیگر سو منجر شود.

۲ - نظریه انحراف اجتماعی

- تراویس هیرشی

هیرشی معتقد است، کژرفتاری زمانی روی می‌دهد که پیوند میان فرد و جامعه ضعیف یا گسسته شده باشد. او علت هم‌نوایی افراد با هنجارهای اجتماعی را پیوند اجتماعی آنها دانسته و معتقد است که پیوند میان فرد و جامعه مهم‌ترین علت هم‌نوایی و عامل کنترل رفتارهای فردی است و ضعف این پیوند یا نبود آن موجب اصلی کجرفتاری است. (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷: ۵۲).

هیرشی چهار عامل ۱. وابستگی یا تعلق^۱ ۲. تعهد^۲ ۳. مشغولیت یا مشارکت^۳ در فعالیت‌های اجتماعی سازنده و ۴. داشتن باورهای^۴ اجتماعی مناسب را از عناصر مهم پیوند فرد و جامعه می‌داند (ممتاز، ۱۳۸۵: ۱۲۲-۱۲۰). «کنترل اجتماعی و پیوندهای اجتماعی به عنوان عناصر کلیدی سرمایه اجتماعی هستند، آنها همچنین از عناصر ضروری در نظریه پیوند اجتماعی هیرشی (۱۹۶۹) و نظریه رتبه‌بندی کنترل اجتماعی غیررسمی (سامپسون و لوب^۵، ۱۹۹۳) به شمار می‌روند. بر این اساس، هیرشی اعتقاد داشت که رفتارهای بزهکارانه نتیجه ضعیف شدن و یا قطع ارتباط افراد با جامعه است، زمانی که پیوندهای فرد با دیگر اعضای اجتماع قوی است، فرد کنترل خواهد شد در نتیجه کمتر امکان دارد که قانون را نقض کند

1 Attachment
2 Commitment
3 Involvement
4 Belief
5 Sampson & Laub

(هیرشی، ۱۹۶۹: ۱۶). سامپسون و لوب (۱۹۹۳) با اندیشه هیرشی موافق هستند اما آنها علاوه بر این، معتقدند که پیوندهای اجتماعی در مراحل مختلف زندگی تغییر می کنند. به طوری که در دوره نوجوانی چگونگی پیوند با خانواده، مدرسه و گروه همسالان مهم ترین تأثیرات را بر رفتار افراد یا نوجوانان بر جای می گذارد. ولی در مراحل بالاتر اموری مانند ازدواج و یافتن شغل پایدار به عنوان نقطه عطف و راهنمایی در جهت کنترل روابط افراد در مواجهه با رفتار بزهکارانه مؤثر واقع می شوند» (سلمی و کیویوری^۱، ۲۰۰۶: ۱۲۶)

در این پژوهش بر اساس آن چه گفته شد، رفتارهای تخریبی (وندالیسم) پسران دانش آموز دبیرستانی به عنوان یک رفتار آسیب زای و انحراف اجتماعی با توجه به میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان در خانواده و مدرسه آنها مورد بررسی قرار می گیرد. متناسب با نظریه پکستون، کلمن و رایت و فیتزپاتریک سرمایه اجتماعی خانوادگی شامل اجزای زیر است: میزان و کیفیت روابط خانوادگی بر حسب درک و گزارش نوجوانان، میزان حمایت خانوادگی بر اساس دریافت فرزندان نوجوان، میزان رضایت نوجوانان از روابط خانوادگی، چگونگی آگاهی و توجه والدین و نوع و میزان انتظار والدین از رفتارهای اجتماعی فرزند نوجوانشان. به همین ترتیب سرمایه اجتماعی مدرسه ای مطابق با نظریه پکستون، رایت، فیتزپاتریک و هیرشی عبارتند از: کمیت و کیفیت روابط درون مدرسه از نظر دانش آموزان نوجوان، میزان اعتماد دانش آموزان به مدرسه و محیط آموزشی شان، میزان چگونگی نظارت و کنترل در مدرسه، میزان احساس تعلق دانش آموزان نوجوان به مدرسه و محیط آموزشی شان و میزان و نحوه مشارکت دانش آموزان نوجوان در کانون ها و فعالیت های جمعی موجود در محیط آموزشی شان.

وندالیسم شامل کلیه رفتارهای بزهکارانه ای که به منظور تخریب آگاهانه و ارادی اموال، اشیاء و متعلقات عمومی و نیز تخریب آثار هنری و دشمنی با علم و صنعت و آثار تمدن صورت می گیرد (محسنی تبریزی: ۱۳۸۳: ۲۲).

فرضیه‌های تحقیق

۱- بین سرمایه اجتماعی در خانواده و میزان رفتارهای تخریبی دانش آموزان رابطه وجود دارد به طوری که هر چه شاخص کلی سرمایه اجتماعی در خانواده یا هر یک از مؤلفه‌های آن (شامل، روابط بین اعضای خانواده، حمایت خانوادگی، رضایت از روابط خانوادگی، آگاهی و توجه والدین و انتظارات والدین از رفتارهای اجتماعی فرزندان) بیشتر باشد، میزان رفتارهای تخریبی پاسخگویان کمتر خواهد بود (بر گرفته از نظریه سرمایه اجتماعی درون خانواده کلمن).

۲- بین سرمایه اجتماعی در مدرسه و میزان رفتارهای تخریبی دانش آموزان رابطه وجود دارد به طوری که هر چه شاخص کلی سرمایه اجتماعی در مدرسه یا هر یک از مؤلفه‌های آن (شامل روابط و تعاملات درون مدرسه، اعتماد درون مدرسه، کنترل و نظارت مدرسه، احساس تعلق و دلبستگی به مدرسه و مشارکت در فعالیت‌های جمعی مدرسه) بیشتر باشد، میزان رفتارهای تخریبی پاسخگویان کمتر خواهد بود (بر گرفته از نظریه سرمایه اجتماعی درون مدرسه رایت و فیتزپاتریک ۲۰۰۶).

۳- به نظر می‌رسد، به علت مورد هدف قرار گرفتن محیط مدرسه در رفتارهای تخریبی، بین تأثیر یا میزان همبستگی سرمایه اجتماعی دانش آموزان در خانواده و مدرسه با میزان رفتارهای تخریبی آنها رابطه وجود داشته باشد. به طوری که دانش آموزانی که از سرمایه اجتماعی بالاتری در مدرسه نسبت به سرمایه اجتماعی در خانواده برخوردارند به رفتارهای تخریبی کمتری دست می‌زنند (به استناد نتایج تحقیقات تایگرت: ۱۹۸۸، محسنی تبریزی: ۱۳۷۹، هورویتز و توبالی: ۲۰۰۳ و آقازاده: ۱۳۸۷).

روش‌شناسی تحقیق

متناسب با پرسش‌ها، اهداف، فرضیه‌ها و با توجه به مقتضیات مرتبط با مفاهیم اصلی و مدل تحقیق، این پژوهش به روش پیمایشی انجام شده است. برای جمع‌آوری داده‌ها پیرامون متغیرهای زمینه‌ای، مستقل و متغیر وابسته از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. جمعیت آماری این تحقیق دانش آموزان پسر مقطع متوسطه شهر نورآباد (لرستان) است که در سال ۸۹

۱۳۸۸ مشغول به تحصیل بوده‌اند. تعداد این دانش‌آموزان، طبق آمار ارایه شده توسط اداره آموزش و پرورش، ۳۰۱۴ نفر بود که از این میان بر اساس فرمول نمونه‌گیری کوکران ۳۴۰ دانش‌آموز از همه آموزشگاه‌های دوازده‌گانه شهر به روش تصادفی سیستماتیک و با استفاده از دفتر آمار آموزشگاه‌ها، انتخاب شدند که به سوالات پرسشنامه تحقیق پاسخ دادند.

تعریف مفاهیم

سرمایه اجتماعی، بر اشکالی از روابط و ارتباطات دلالت دارد که از طریق پیوندهای رسمی و غیررسمی با اعضای خانواده، دوستان، مدرسه و افراد اجتماع بدست می‌آید. شبکه‌های روابط و پیوندهای اجتماعی، چارچوب هنجاری و منبعی برای رفتارها فراهم می‌آورند (رایت و فیتزپاتریک، ۲۰۰۶: ۱۴۴۰).

در خصوص دانش‌آموزان، سرمایه اجتماعی شامل امکانات و منابع اجتماعی است که در مدرسه، خانواده و یا اجتماع به آن‌ها دسترسی دارند. در این تحقیق سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان در دو نهاد خانواده و مدرسه در نظر گرفته شده که به وسیله مؤلفه‌های زیر عملیاتی و سنجیده شده است:

مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی خانوادگی عبارتند از: روابط بین اعضای خانواده؛ حمایت خانوادگی؛ رضایت از روابط خانوادگی؛ آگاهی و توجه والدین؛ انتظارات و نگرش والدین نسبت به رفتارهای اجتماعی فرزندانشان و مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مدرسه‌ای عبارتند از: روابط و تعاملات درون مدرسه؛ مشارکت در فعالیت‌های جمعی مدرسه؛ احساس تعلق و دلبستگی به مدرسه؛ اعتماد درون مدرسه؛ کنترل و نظارت در مدرسه

وندالیسم شامل کلیه رفتارهای بزهکارانه‌ای که به منظور تخریب آگاهانه و ارادی اموال، اشیاء و متعلقات عمومی و نیز تخریب آثار هنری و دشمنی با علم و صنعت و آثار تمدن صورت می‌گیرد (محسنی تبریزی: ۱۳۸۳: ۲۲). این متغیر بوسیله گویه‌های که نشان‌دهنده تخریب عمدی فضاهای مسکونی، آموزشی، وسایل آموزشی، بهداشتی، رفاهی، ورزشی و یا صدمه زدن به فضای سبز است، سنجیده شده است.

اعتبار و پایایی

برای سنجش اعتبار گویه‌ها، از اعتبار محتوا یا صوری استفاده شده است. به این منظور، جهت بررسی تعاریف نظری، عملیاتی و همچنین گویه‌هایی که برای سنجش متغیرها در نظر گرفته شده بود، به افراد متخصص و صاحب‌نظر (استادان و دانشجویان تحصیلات تکمیلی) مراجعه و از نظرات و پیشنهادات آنها در تدوین پرسشنامه نهایی استفاده شد. همچنین می‌توان سنججه‌های به کار گرفته در این پژوهش را واجد نوعی اعتبار سازه دانست. زیرا نتایج ارتباط متغیرها در مرحله پیش‌آزمون و آزمون نهایی با متغیرهای اصلی تحقیق مطابق انتظار تئوریک و پژوهش‌های دیگری بوده است که از همین مولفه‌ها یا مشابه آن استفاده کرده‌اند (آقازاده: ۱۳۸۷). برای تعیین پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. برای انجام پایایی قبل از اجرای آزمون نهایی، پیش‌آزمونی در بین ۱۰٪ از آزمودنی‌ها در دو آموزشگاه به عمل آمد. ضرایب آلفای به دست آمده در اغلب شاخص‌ها بالاتر از ۰/۸۰ بوده است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از آماره‌های ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چند متغیر با تکنیک Backward در نرم افزار spss ورژن ۱۷ استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

جمعیت نمونه تحقیق از میان دانش‌آموزان دبیرستانی که در پایه‌ها و رشته‌های مختلف تحصیل می‌کردند، انتخاب شده است، این نوجوانان، بین ۱۴ تا ۱۹ سال سن دارند (با میانگین ۱۵/۹۲) که حدود ۷۰/۳٪ آنها در مدارس دولتی روزانه و ۱۶/۸٪ در مدارس دولتی شبانه‌روزی مشغول به تحصیل بوده‌اند. از میان ۳۴۰ دانش‌آموز مورد بررسی، ۲۵/۶٪ در سال اول دبیرستان، ۳۸/۲٪ در سال دوم و ۳۶/۲٪ در سال سوم قرار داشتند که بیشترین آنها، ۳۷/۱٪ در رشته ریاضی فیزیک و کمترین درصدشان در رشته کار و دانش (۵/۳٪) تحصیل می‌کنند. ۳۲/۵٪ پدران و ۵۹/۸٪ مادران بی‌سواد هستند و تنها ۱۱/۵٪ پدران و ۴/۵٪ مادران تحصیلات بالاتر از دیپلم دارند. حدود ۸٪ از پدران کارمند و مابقی کم و بیش دارای مشاغل آزاد با رتبه‌های معمولی یا پایین هستند. ۲۵/۳٪ کشاورز، ۱۶/۵٪ کارگر دائم یا فصلی، ۹/۸٪ معمار و

بنا، ۹/۴٪ راننده و اکثریت قریب به اتفاق مادران خانه‌دار هستند (۹۲/۱٪). همچنین ۹۴٪ دانش‌آموزان دارای خانواده کامل هستند و با پدر و مادر خود زندگی می‌کنند. در این منطقه، بعد خانوار بالاتر از میانگین خانوارهای شهری و کل کشور است [میانگین بعد خانوار سال ۱۳۸۵ در مناطق شهری ۳/۹ و در کل کشور ۴ است (سایت مرکز آمار ایران)]. به طوری که ۸۸/۵٪ پاسخگویان، بعد خانواری معادل ۵ یا شش نفر و بالاتر از آن دارند. به طور کل می‌توان گفت، نمونه مورد بررسی از حیث پایگاه اقتصادی - اجتماعی در مقایسه با مناطق شهری بزرگ یا نسبتاً بزرگ، در حد متوسط رو به پایین و پایین و از حیث ساخت کلی روابط اجتماعی دارای بافتی شبه‌عشایری است.

سرمایه اجتماعی در خانواده و مؤلفه‌های آن

با مرور جدول شماره ۱ می‌توان گفت:

جدول ۱ - فراوانی نسبی شاخص کلی سرمایه اجتماعی در خانواده و مؤلفه‌های آن

گویه	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم	نسبت	میانگین	میانگین	میانگین
روابط اعضای خانواده	۶/۵	۳۳/۵	۳۴/۴	۲۰/۶	۵/۰	۱۰۰	۳/۱۶	۰/۹۸۹	
میزان حمایت خانوادگی	۲۷/۴	۴۰/۹	۱۸/۸	۱۰/۹	۲/۱	۱۰۰	۳/۸۱	۱/۰۲۴	
رضایت از روابط خانوادگی	۷۳/۵	۱۶/۵	۷/۹	۲/۱	-	۱۰۰	۴/۶۱	۰/۷۲۱	
توجه و آگاهی والدین	۱۲/۴	۲۵/۰	۳۵/۹	۱۷/۴	۹/۴	۱۰۰	۳/۱۴	۱/۱۳۱	
انتظارات و نگرش والدین	۵۸/۲	۲۵/۹	۸/۸	۲/۶	۴/۴	۱۰۰	۴/۳۱	۱/۰۴۰	
شاخص کلی سرمایه اجتماعی در خانواده	۲۴/۸	۲۳/۷	۲۱/۲	۱۵/۴	۱۴/۹	۱۰۰	۳/۸۰	۰/۹۸۱	

- از میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بالاترین میانگین متعلق به رضایت دانش‌آموزان از روابط خانوادگی شان است (با میانگین ۴/۶۱) و پس از آن مؤلفه‌های انتظارات و نگرش والدین (میانگین = ۴/۳۱) و میزان حمایت خانوادگی قرار دارد (با میانگین ۳/۸۱).

- ۴۸/۵٪ از دانش‌آموزان مورد بررسی، سرمایه اجتماعی خانوادگی خود را در حد

خیلی زیاد و زیاد و ۳۰٪ آنها، این امر را در حد کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند. بالا بودن رقم اخیر جای تأمل و توجه بیشتری دارد. هر چند میانگین شاخص کل سرمایه اجتماعی خانوادگی نمونه مورد بررسی بیش از حد متوسط یعنی معادل ۳/۸۰ است.

سرمایه اجتماعی در مدرسه و مؤلفه‌های آن

با مروری بر جدول ۲ مشخص است که:

- از میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مدرسه‌ای، بالاترین میانگین متعلق به شاخص کنترل در مدرسه است (با میانگین ۴) و پس از آن مؤلفه‌های تعلق و دلبستگی به مدرسه (میانگین = ۳/۷۴) و شاخص اعتماد در مدرسه قرار دارد (با میانگین ۳/۶۸).

- همانند شاخص سرمایه اجتماعی در خانواده، در این جا نیز ۴۸/۲٪ از پاسخگویان سرمایه اجتماعی خود را در مدرسه در حد خیلی زیاد و زیاد و قریب به ۳۰٪ چنین سرمایه‌ای را در حد کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند. باز هم باید یادآور شد که نسبت ۳۰٪ از دانش‌آموزان که دارای سرمایه اجتماعی مدرسه‌ای کم و خیلی کم هستند، باید به طور جدی، مورد توجه قرار گرفته و از سوی مسئولان برای بهبود آن برنامه‌ریزی و اقدام شود.

جدول ۲ - فراوانی نسبی سرمایه اجتماعی در مدرسه و مؤلفه‌های آن

انحراف معیار	میانگین	کل	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	شاخص
۰/۴۹۸	۱/۱۹	۱۰۰	۸۵/۵	۱۲/۱	۲/۱	۰/۹	-	همکاری و یا مشارکت جمعی
۰/۸۳۲	۳/۴۸	۱۰۰	۲/۴	۸/۲	۳۵/۰	۴۷/۶	۶/۸	معاشرت و روابط اجتماعی در مدرسه
۱/۰۶۷	۳/۷۴	۱۰۰	۴/۱	۷/۹	۲۵/۰	۳۶/۲	۲۶/۸	شاخص تعلق و دلبستگی به مدرسه
۰/۹۳۷	۳/۶۸	۱۰۰	۱/۸	۸/۸	۲۷/۶	۴۲/۹	۱۸/۸	شاخص اعتماد در مدرسه
۱/۲۵۹	۴/۰	۱۰۰	۷/۹	۹/۴	۲۱/۸	۲۵/۳	۳۵/۶	شاخص کنترل در مدرسه
۰/۹۱۸	۳/۲۱	۱۰۰	۲۰/۳	۹/۳	۲۲/۳	۳۰/۶	۱۷/۶	شاخص کلی سرمایه اجتماعی در مدرسه

رفتارهای تخریبی پاسخگویان

بر اساس داده‌های جدول شماره ۳، ۲۷/۳ در صد از پاسخگویان نمونه موردی هیچ گاه رفتار تخریبی نداشته‌اند، ۶۰ درصد رفتار تخریبی کمی داشته‌اند، ۸/۳ تا حدودی رفتار تخریبی داشته‌اند و ۴/۵ درصد از آنها نیز بطور دائم به رفتارهای تخریبی دست زده‌اند. گزینه رفتار تخریبی کم به طور نامعمولی با سایر گزینه‌ها تناسبی ندارد این پدیده شاید به علت برداشت غیر تخریبی دانش آموزان از برخی رفتارها نظیر؛ خط کشیدن روی میز و صندلی، خط کشیدن روی در و دیوار، نوشتن روی دیوار و پاره کردن اطلاعیه‌ها تابلو اعلانات باشد. دانش آموزان از روی انگیزه سرگرمی و گذران اوقات فراغت بدون انگیزه تخریبی به این اعمال مبادرت می‌کنند. با مقایسه تحقیق کنونی و تحقیق آقازاده که در بین دانش آموزان پسر آموزشگاه‌های مقاطع راهنمایی و متوسطه شهر تهران صورت گرفته شده است مشخص شده است که میزان رفتارهای تخریبی در شهر نورآباد با جمعیت بسیار پایین نسبت به تهران، رفتارهای تخریبی بیش از دو برابر است.

جدول شماره ۳ - توصیف میزان وقوع رفتارهای تخریبی

گزینه‌ها	فراوانی در تحقیق جاری	درصد در تحقیق جاری	درصد رفتارهای تخریبی در تحقیق آقازاده
اصلا	۹۲	۲۷/۳	۶۶.۱
به ندرت	۲۰۲	۵۹/۹	۱۸.۲
تا حدی	۲۸	۸/۳	۸.۶
بیشتر اوقات و یا بطور دائم	۱۵	۴/۵	۷.۱
میانگین = ۱/۹	انحراف استاندارد = ۰/۷۲		

نتایج تبیینی

داده‌های جدول شماره ۴ حاکی از آن است که بین سرمایه اجتماعی در خانواده با شاخص وندالیسم رابطه منفی و معناداری وجود دارد بدین معنی که هر چه سرمایه اجتماعی دانش آموزان در خانواده بیشتر باشد، میزان رفتارهای تخریبی آنها کمتر است. لیکن برای تحلیل بیشتر

نقش مولفه‌های سرمایه اجتماعی در خانواده بر رفتارهای تخریبی را مورد بررسی قرار می‌دهیم. بنا بر داده‌های جدول شماره ۴ بین مولفه‌های سرمایه اجتماعی در خانواده و متغیر وابسته رابطه معنادار و منفی وجود دارد. ضریب همبستگی مولفه‌های روابط بین اعضای خانواده، حمایت خانوادگی، رضایت از روابط خانوادگی، آگاهی و توجه والدین و انتظارات و نگرش والدین نسبت به رفتارهای اجتماعی والدین با شاخص وندالیسم به ترتیب ۰/۱۶۵، ۰/۲۹، ۰/۲۲۵، ۰/۱۸۸ و ۰/۱۴- است. از بین این مولفه‌ها حمایت خانوادگی بیشترین و انتظارات و نگرش والدین کمترین همبستگی را با وندالیسم دارند. به طوری که دیده می‌شود، بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در خانواده و شاخص وندالیسم رابطه معنادار و منفی بدست آمده است. بدین معنی که هر چه دانش آموزان بیشتر از حمایت خانوادگی برخوردار باشند، با اعضای خانواده‌شان ارتباط داشته باشند، از روابط بین اعضای خانواده خودشان راضی باشند و والدینشان به آنها توجه بیشتری نموده باشند، میزان رفتارهای تخریبی آنها کمتر خواهد بود. (تأیید فرضیه اول تحقیق). این یافته‌ها با نتایج تحقیق داوری عهد (۱۳۸۳) و محسنی تبریزی (۱۳۸۵) {در مولفه‌های احساس تعلق به خانواده و رضایت از زندگی هم خوانی دارد}.

جدول شماره ۴- ضرایب همبستگی پیرسون میزان سرمایه اجتماعی در خانواده و مولفه‌های آن با میزان رفتارهای تخریبی پاسخگویان

متغیر	r	شاخص وندالیسم	مولفه‌ها	r	شاخص وندالیسم
سرمایه اجتماعی در خانواده	۰/۰۰۰	-۰/۲۸	روابط بین اعضای خانواده	۰/۰۰۲	-۰/۱۶۵
			حمایت خانوادگی	۰/۰۰۰	-۰/۲۹
			رضایت از روابط خانوادگی	۰/۰۰۰	-۰/۲۲۵
			آگاهی و توجه والدین	۰/۰۰۱	-۰/۱۸۸
			انتظارات و نگرش والدین نسبت به رفتارهای اجتماعی فرزندان	۰/۰۱	-۰/۱۴

ضرایب همبستگی مندرج در جدول ۵ حاکی از آن است که بین شاخص کلی سرمایه اجتماعی در مدرسه با شاخص رفتارهای تخریبی رابطه معنادار و منفی وجود دارد به طوری که هرچه میزان شاخص سرمایه اجتماعی دانش آموزان در مدرسه بیشتر باشد میزان رفتارهای تخریبی آنها کمتر خواهد شد. در بررسی تاثیر مولفه‌های سرمایه اجتماعی در مدرسه بر شاخص رفتارهای تخریبی، داده‌های جدول ۵ نشان می‌دهد که بین مولفه‌های روابط و تعاملات درون مدرسه، مشارکت در فعالیت‌های جمعی مدرسه، احساس تعلق و دلبستگی به مدرسه، اعتماد درون مدرسه و کنترل و نظارت در مدرسه با وندالیسم به ترتیب $-0/189$ ، $-0/10$ ، $-0/332$ ، $-0/242$ و $0/143$ رابطه معنا دار و منفی وجود دارد (تایید فرضیه دوم تحقیق). از بین مولفه‌های سرمایه اجتماعی درون مدرسه احساس تعلق و دلبستگی به مدرسه با $-0/332$ بیشترین مقدار همبستگی با وندالیسم را دارند. داده‌ها نشان می‌دهند هر دانش آموزان در مدرسه بیشتر با دوستان و مسولان مدرسه احساس صمیمت کرده، به مدرسه احساس تعلق بیشتری داشته باشند و به محیط درونی مدرسه بیشتر اعتماد کنند و مسولان آنها را کنترل کرده و بر رفتارشان نظارت بیشتری داشته باشند میزان رفتارهای تخریبی آنها کمتر خواهد شد. این یافته‌ها با نتایج تحقیق داوری عهد (۱۳۸۳) { در مولفه‌های احساس تعلق و دلبستگی به مدرسه } و آقازاده (۱۳۸۷) { در مولفه‌های احساس بیگانگی و کنترل اجتماعی } همخوانی دارند.

جدول شماره ۵ - ضرایب همبستگی پیرسون میزان سرمایه اجتماعی در مدرسه و مولفه‌های آن با میزان رفتارهای تخریبی پاسخگویان

متغیر	r	شاخص وندالیسم	مولفه‌ها	r	شاخص وندالیسم
سرمایه اجتماعی در مدرسه	۰/۰۰۰	-۰/۲۹۸	روابط و تعاملات درون مدرسه	۰/۰۵	-۰/۱۸۹
			مشارکت در فعالیت‌های جمعی مدرسه	۰/۰۵	-۰/۱۰
			احساس تعلق و دلبستگی به مدرسه	۰/۰۰	-۰/۳۳۲
			اعتماد درون مدرسه	۰/۰۰	-۰/۲۴۲
			کنترل و نظارت در مدرسه	۰/۰۰۸	-۰/۱۴۳

به منظور شناخت بهتر و مقایسه تاثیر همزمان سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه، مولفه‌های آنها و متغیرهای زمینه‌ای بر متغیر رفتارهای تخریبی، داده‌های چند مدل رگرسیونی که با روش backward محاسبه شده است، مورد بحث قرار می‌گیرد. این مدل‌های رگرسیونی، به طور جداگانه محاسبه شده و برای رعایت اختصار و مقایسه بهتر در یک جدول آمده است.

الف- تاثیر همزمان شاخص‌های سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه با رفتارهای تخریبی

داده‌های جدول ۶، نشان می‌دهد:

- بر حسب مقادیر ضریب تعیین (R^2)، دو شاخص سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه، ۰/۱۰۵ از واریانس رفتارهای تخریبی را تبیین می‌کنند. (البته با وارد کردن جداگانه هر کدام از متغیرهای سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه در مدل رگرسیونی ضرایب همبستگی به ترتیب ۰/۲۸ و ۰/۲۹۸ و ضرایب تعیین (R^2)، به ترتیب ۰/۰۷۸ و ۰/۰۸۶ است).

- بر اساس متغیرهای باقی مانده در مدل رگرسیونی رفتارهای تخریبی، می‌توان گفت: سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه هر دو بر متغیر وابسته (به ترتیب $Beta = -0/157$ و $Beta = -0/204$) تاثیر می‌گذارند. نتایج داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد که هر دو متغیر سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه بر متغیر رفتارهای تخریبی تاثیر درخوری دارند اما میزان تاثیر سرمایه اجتماعی در مدرسه بر متغیر وابسته بیشتر است و این یافته با نتایج {مولفه‌های آنومی اجتماعی و احساس اجحاف در تحقیق محسنی تبریزی: ۱۳۷۹، مولفه‌های نگرش نسبت به مدرسه و نگرش نسبت به معلم در تحقیق هورویتز و توبالی: ۲۰۰۳ و احساس بیگانگی، کنترل اجتماعی و جو اجتماعی در تحقیق آقازاده: ۱۳۸۷} همخوانی دارد (تایید فرضیه سوم تحقیق).

این نتیجه مورد انتظار حاکی از این است که مدرسه به عنوان یک مکان دارای مالکیت عمومی و یکی از اهداف عمده رفتارهای تخریبی چنان که دارای سرمایه اجتماعی بالاتر و مورد کنترل بیشتری از سوی مسولان مدرسه باشد، از طرف دانش آموزان کمتر با رفتارهای تخریبی مواجه می‌شود. و هرچه میزان پیوندهای عینی و ذهنی دانش آموز در محیط مدرسه با دیگران بیشتر باشد، حس انتقام جویی و احساس محرومیت او کمتر خواهد شد و در نتیجه

احتمالا رفتارهای تخریبی کمتری از او سر خواهد زد.

جدول شماره ۶ - تبیین متغیر وابسته بر اساس شاخص‌های اصلی

Sig	Std.Error of the Estimate	Adjusted R square	R square	R	
۰/۰۰۰	۵/۶۵۱	۰/۰۹۹	۰/۱۰۵	۰/۳۲۴	شاخص وندالیسم

Sig	T	Beta ضریب	متغیر باقی مانده در معادله
۰/۰۱۶	-۲/۴۲۳	-۰/۱۵۷	سرمایه اجتماعی در خانواده
۰/۰۰۲	-3/15	-۰/۲۰۴	سرمایه اجتماعی در مدرسه

ب - تاثیر همزمان مولفه‌های سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه با رفتارهای تخریبی

بر اساس داده‌های جدول شماره ۷ از بین مولفه‌های سرمایه اجتماعی در خانواده، مولفه حمایت خانوادگی با سطح معناداری ۰/۰۰۷ و بتا ۰/۱۶- و از بین مولفه‌های سرمایه اجتماعی در مدرسه، مولفه احساس تعلق و دلبستگی به مدرسه با سطح معناداری ۰/۰۰۰ و بتا ۰/۲۴۸- در معادله باقی مانده و سایر مولفه‌ها از معادله حذف شده‌اند. در مجموع دو مولفه باقی مانده در مدل رگرسیونی توانسته‌اند ۰/۱۲۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند. این داده‌ها بیانگر دو نکته‌اند. ۱- اهمیت بیشتر محیط مدرسه در جلوگیری از بروز رفتارهای تخریبی این محیط و سایر مکان‌های عمومی ۲- هر دو مولفه باقی مانده در جدول جز پیوندهای ذهنی سرمایه اجتماعی‌اند این نکته حاکی از جای خالی پیوندها و عوامل عینی است (فرهنگ فعالیت جمعی) که باعث فعالیت و مشارکت جمعی در بین نوجوانان گردد.

جدول شماره ۲ - نتایج رگرسیون مولفه‌های سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه با

رفتارهای تخریبی

sig	S.E.E	Adjuster R Square	R Square	R	
0/000	5.574	0/124	0/129	36	رفتارهای تخریبی
Sig	T	Beta	مولفه‌های باقی مانده در معادله		
۰/۰۰۷	-۲/۶۹۶	-0/16	حمایت خانوادگی		
۰/۰۰۰	-۴/۱۵۷	-0/24	تعلق و دل‌بستگی به مدرسه		

بحث و نتیجه‌گیری

وندالیسم به عنوان یک کجروی و یا مسئله اجتماعی جزئی از رفتارهای انحرافی محسوب می‌شود. اما از نگاه دیگر وندالیسم یا رفتارهای تخریبی تفاوت مهمی با سایر انحرافات اجتماعی دارند. در سایر انواع انحرافات اجتماعی سود شخصی و یا منافع گروهی انگیزه مهمی برای ارتکاب رفتار انحرافی محسوب می‌شود ولی کنشگر بدون کسب سود مبادرت به ارتکاب رفتارهای تخریبی می‌نماید در واقع همین نکته نشان می‌دهد که رفتارهای تخریبی، معلول پدیده‌های اجتماعی‌اند که کمتر نمایان هستند و باعث آسیب‌های هنگفتی به اموال عمومی از جمله مدارس و آموزشگاه‌ها می‌شود که هم بار مالی زیادی بر دوش اجتماع می‌گذارد و هم بر روابط اجتماعی و جریان آموزش تاثیر منفی می‌گذارد. لذا از این جهت اهمیت مطالعه پدیده وندالیسم مضاعف می‌شود.

یافته‌های حاصل از این پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان مورد مطالعه، بیشتر ساکن شهر هستند (۶/۷۰٪) تا روستا (۲/۲۹٪)، اکثر پدران‌شان، مشاغل یدی و تحصیلاتی تا حد دیپلم دارند، مادران فاقد شغل (خانه‌دار) و بی‌سواد هستند و سطح درآمد بیشتر خانواده‌های آنها در حد پایینی است. بنابراین، درصد بالایی از پاسخگویان در خانواده‌هایی از طبقات پایین و متوسط رو به پایین زندگی می‌کنند.

میانگین شاخص سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان در مدرسه کمی بیش از حد متوسط، ولی پایین‌تر از میانگین سرمایه اجتماعی خانوادگی آنها است. (۳/۲۱ در برابر ۳/۸۰). از حیث توزیع

درصدی، وضعیت سرمایه اجتماعی خانوادگی و مدرسه‌ای بسیار نزدیک و مشابه است. (حدود ۴۸٪ دارای سرمایه اجتماعی زیاد و خیلی زیاد و ۳۰٪ کم و خیلی کم) که رقمی تأمل برانگیز است.

پاسخگویان نمونه موردی ۲۷/۳ در صد هیچ گاه رفتار تخریبی نداشته‌اند، ۶۰ درصد رفتار تخریبی کمی داشته‌اند، ۸/۳ تا حدودی رفتار تخریبی داشته‌اند و ۴/۵ درصد از آنها نیز بطور دائم به رفتارهای تخریبی دست زده‌اند. میزان رفتارهای تخریبی در پاسخگویان مورد مطالعه به نسبت بیشتر از نمونه‌های مورد مطالعه آقازاده (۱۳۸۵) در شهر تهران و داوری عهد (۱۳۷۹) در شهر قم است. به نحوی که در این مطالعه ۰/۷۰ درصد از پاسخگویان ابراز نموده‌اند که رفتار تخریبی داشته‌اند. در حالی که این میزان در مطالعه آقازاده ۰/۳۴ و در مطالعه داوری عهد ۰/۵۲ است. اختلاف فراوان رفتارهای تخریبی در این مطالعه نسبت به دو تحقیق ذکر شده، احتیاج به بررسی و مطالعه بیشتری دارد.

در بررسی جزئی‌تر نتایج توصیفی، نکات مهمی به چشم خورد که در این جا به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

الف - در میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی خانوادگی گویه‌های مرتبط با «در میان گذاشتن مشکلات شخصی با پدر» در چارچوب تعاملات خانوادگی و امکان «مشورت با پدر» در زمینه دریافت حمایت‌های گوناگون مالی، مشورتی، عاطفی و اطلاعاتی در مقایسه با سایر گویه‌ها میانگین کمتری دارند که نشان دهنده نوعی کاستی در خانواده‌های مورد بررسی و چه بسا اکثر خانواده‌های جامعه ما است. این نتایج ضرورت توجه بیشتر پدران و مسئولان جامعه را برای شناخت زمینه‌های بروز این پدیده و اصلاح آن مورد تأکید قرار می‌دهد.

ب - ۸۴/۱٪ والدین نسبت به چگونگی انجام رفتار و اعمال اجتماعی، از فرزندانشان در حد خیلی زیاد و زیاد توقع دارند. این انتظار بیشتر در زمینه دوست‌یابی (با میانگین ۴/۴۲) و کمتر در خصوص معرفی افراد مؤدب و بانزاکت به عنوان الگو برای فرزندانشان (با میانگین ۳/۹۹) است. ارقام مزبور نشان می‌دهد که انتظارات والدین برای مناسب بودن رفتار فرزندانشان نسبتاً بالا است (به ویژه در مقایسه با میزان تعاملات و حمایت‌های مورد انتظار از آن‌ها از سوی فرزندانشان).

ج - ۸۵/۵٪ دانش‌آموزان در امور مدرسه خیلی کم همکاری و مشارکت دارند و تنها ۰/۹٪ پاسخگویان دارای مشارکت زیاد در مدرسه هستند. بیشترین همکاری دانش‌آموزان در قالب بسیج دانش‌آموزی (با میانگین ۱/۰۳) و کمترین همکاری، فعالیت داشتن در گروه سرود و تئاتر (میانگین = ۰/۲۷) است. ارقام مزبور، تأمل برانگیز و شایسته توجه هستند. پایین بودن مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های مدرسه‌ای، علاوه بر کاهش سرمایه اجتماعی آنها در مدرسه، فرایند اجتماعی شدن عملی، جامع و متنوع آنها را به شدت محدود می‌سازد و صرفاً مدرسه را به عنوان کانون آموزش، آن هم به صورت حفظ کردن طوطی‌وار مطالب در می‌آورد.

کسب توانمندی‌های نظری و مهارت‌های عملی در خصوص به عهده گرفتن نقش‌های اجتماعی و ایفای درست آنها در آینده، به شدت در گرو چگونگی مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های مدرسه‌ای و تحقق سایر جنبه‌های کارکرد اجتماعی کردن آموزشگاه است.

د - از میان مؤلفه‌های مربوط به شاخص معاشرت و روابط اجتماعی در مدرسه، بالاترین میانگین مربوط به گویه «داشتن روابط صمیمی با دوستان» (۳/۹۸) و پایین‌ترین میانگین مربوط به گویه «مراجعه به مشاور مدرسه» (۱/۶۴) است. چنانچه کم بودن مراجعه دانش‌آموزان به مشاور ناشی از فقدان مشکل برای ارجاع باشد، از این بابت جای نگرانی نیست، اما اگر نبودن مشاور یا ضعف آگاهی و اطلاع‌رسانی، علت این امر باشد، باز هم باید گفت موضوع نگران‌کننده و شایان رسیدگی است.

در سطح تحلیلی، متغیر مستقل سرمایه اجتماعی در خانواده و همه مؤلفه‌های آن با شاخص وندالیسم رابطه معنا دار و معکوسی دارند. سرمایه اجتماعی در خانواده با رفتارهای تخریبی دارای ضریب همبستگی ۰/۲۸- است. این یافته با نتایج تحقیقاتی که از متغیرهای شبیه به سرمایه اجتماعی در خانواده و یا مؤلفه‌های آن استفاده کرده‌اند شباهت نزدیکی دارد (محسنی تبریزی ۱۳۷۹، داوری عهد ۱۳۸۳ و محسنی تبریزی ۱۳۸۵).

بین سرمایه اجتماعی در مدرسه و همه مؤلفه‌های آن با شاخص وندالیسم رابطه معنا دار و معکوسی وجود دارد و سرمایه اجتماعی در مدرسه با رفتارهای تخریبی دارای ضریب همبستگی ۰/۲۹۸- است بطوری که هرچه میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان بیشتر باشد میزان

رفتارهای تخریبی آنها کمتر خواهد بود. این یافته با نتایج تحقیقاتی که از متغیرهای شبیه به مولفه‌های سرمایه اجتماعی استفاده کرده‌اند هماهنگی دارد (داوری عهد ۱۳۸۳ و آفازاده ۱۳۸۷).

در کل، می‌توان گفت مولفه‌های سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه ۰/۱۲۹ از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند گرچه این میزان نسبت به نتایج تحقیقات دیگر کمتر است اما در این تحقیق دامنه متغیرهای مستقل محدودتر از تعداد و دامنه متغیرهای سایر تحقیقات است بطوری که در این تحقیق فقط سعی بر آن بوده متغیرهای زیر مجموعه نظریه پیوند و کنترل اجتماعی به آزمون کشیده شود.

بر طبق نتایج تحقیق از بین دو نوع سرمایه اجتماعی در خانواده و مدرسه تاثیر سرمایه اجتماعی در مدرسه بر متغیر وابسته بیشتر است و این نشان دهنده اهمیت بیشتر سرمایه اجتماعی در مدرسه (پل زنده)^۱ نسبت به سرمایه اجتماعی در خانه (پیوند زنده)^۲ جهت کاهش رفتارهای تخریبی است. اهمیت بیشتر سرمایه اجتماعی مدرسه در کاهش نندالیسم شاید به علت هدف قرار گرفتن محیط و امکانات مدرسه توسط تخریبگران باشد، در نتیجه هر عاملی که احساس تعلق خاطر و پیوندهای فرد با مدرسه را بیشتر نماید به کاهش رفتار تخریبی دانش آموزان در مدرسه کمک می‌کند. البته نباید فراموش کرد که شیوه رفتار با امکانات عمومی از جمله اموال و دارایی‌های مدرسه مسلماً متأثر از آموزش‌هایی است که فرد در خانواده و از سایر رسانه‌های جمعی نسبت به حفظ و نگهداری این اموال فراگرفته است. اما یافته دیگر به وجود رابطه قوی تر مولفه‌های پیوند ذهنی چه در محیط خانواده و چه در محیط مدرسه نسبت به پیوندهای عینی با متغیر وابسته است در جامعه آماری به علت کمبود امکانات رفاهی و ورزشی، ساختار سنتی و نبود فرهنگ فعالیت دسته جمعی میزان فعالیت و مشارکت دسته جمعی بسیار پایین است همین امر از تاثیرات بالقوه مثبت این پیوندها کاسته است. لذا لازم است جهت افزایش میزان سرمایه اجتماعی افراد راهکارهای اندیشیده شود که باعث افزایش تراکم روابط اجتماعی و گسترش پیوندهای عینی میان اعضای اجتماعی شود تا از این طریق میزان انحرافات

1 Bridging

2 Bondging

اجتماعی کمتر گردد.

سرمایه اجتماعی چگونه به کاهش رفتارهای تخریبی منجر می‌شود؟ قبل از پرداختن به این سوال لازم است علل و انگیزه‌های ارتکاب رفتارهای تخریبی مورد مطالعه قرار گیرد آسیب شناسان انگیزه‌های ۱. تفنی و گذران اوقات فراغت ۲. کینه توزانه ۳. انتقام طلبانه و احساس محرومیت را از عوامل عدم وقوع رفتارهای تخریبی بر شمرده‌اند. رفتارهای تخریبی که به انگیزه تفنی صورت می‌گیرد با افزایش امکانات رفاهی و ورزشی و مشغولیت افراد در فعالیت‌های جمعی کاهش می‌یابد همچنین سرمایه اجتماعی از طریق افزایش احساس تعلق و دلبستگی دانش آموزان به محیط مدرسه شرایط نزدیکی افراد به همدیگر و محیط‌های اجتماعی را افزایش و در نتیجه از احساسات ناامیدی، محرومیت و حس کینه توزانه و انتقام جویی افراد می‌کاهد در نتیجه گرایش به ارتکاب رفتارهای تخریبی در آنها را کاهش می‌دهد.

منابع

- ۱- تاجبخش، کیان (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی: اعتماد و دموکراسی و توسعه. ترجمه افشین خاکباز و حسن پوریان. تهران: شیرازه.
- ۲- چلبی، مسعود و مبارکی، محمد (۱۳۸۴)، تحلیل رابطه سرمایه اجتماعی و جرم در سطوح خرد و کلان، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۲: ۴۴-۳۰
- ۳- صدیق سروسستانی (۱۳۸۷). رحمت الله. آسیب‌های اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی). انتشارات سمت، چاپ دوم.
- ۴- شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۷۹). بزهکاری اطفال و نوجوانان، تهران، موسسه انتشاراتی ویستار
- ۵- فیروزآبادی، سید احمد (۱۳۸۴)؛ بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران؛ رساله دکتری جامعه‌شناسی؛ دانشگاه تهران
- ۶- مبارکی، محمد (۱۳۸۳)؛ بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد؛ دانشگاه شهید بهشتی.
- ۷- محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۳). وندالیسم، تهران، انتشارات آن.

۸- محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۹). مبانی نظری و تجربی وندالیسم: مروری بر یافته‌های یک تحقیق. نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶.

۹- محسنی تبریزی، علیرضا و رضا صفری شالی (۱۳۸۵). بررسی زمینه‌های بزهکاری و تخریب اموال عمومی توسط نوجوانان (مطالعه موردی بر نوجوانان استان قزوین). شماره ۷، پاییز ۱۳۸۵.

۱۰- آقازاده، معصوم (۱۳۸۷). بررسی عوامل اجتماعی و محیطی موثر بر وندالیسم در بین نوجوانان شهر تهران (مطالعه تطبیقی بین دانش آموزان پسر دوره راهنمایی و دبیرستان). دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت معلم تهران.

۱۱- داوری عهد، محمود (۱۳۸۳). بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر تخریب اموال عمومی در بین دانش آموزان دختر و پسر شهرستان قم، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی

۱۲- ممتاز، فریده (۱۳۸۵). انحرافات اجتماعی نظریه‌ها و دیدگاه‌ها. شرکت سهامی انتشار،

چاپ دوم

- 13- Ceccato ,vania & Robert Haining (2005). Assessing the Geography of Vandalism: evidence from a Swedish city. urban studies, Vol.42, No.9, 1637-1656.
- 14- Horowitz ,Tamar & David Tobaly (2003). School Vandalism: individual and social context. Adolescence , Vol.38, No.149
- 15- Nordmarker, Anki and Torsten Norlandder (2000). The effects of alcohol intake and induced frustration upon art vandalism. Social Behavior and personality, 2000, 28 (1).
- 16- Wilbert L. Sadler (1988). Vandalism in our schools: A study concerning children who destroy property and what to do about it. Education, Vol, 108, Issue 4.
- 17- Tygart , Clarence (1988). public school vandalism: toward a synthesis of theories and transition to paradigm analysis. Adolescence , Vol. xxIII No. 89
- 18- Salmi , Venla & Janne Kivivuori (2006). The Association between Social Capital and Juvenile Crime: The Role of Individual and Structural Factors. European Journal of Criminology ; 3 ; 123.

- 19- John Paul Wright et al (2001). Family Social Capital and delinquent involvement. *Journal of Criminal Justice* 29 (2001) 1-9.
- 20- Darlence R. Wright & Kevin M. Fitzpatrick(2006). Social Capital Adolescent Violence Behavior: Correlalates of Fighting and Weapon Use among Secondary School Students. *social Forces* , volume 84, number3.
- 21- Uberto Gatti. Richard E. Tremblay (2007). Socialm Capital and Aggressive Behavior. *European journal crim policy Res* 13:235-149.
- 22- Patterson Gerald R & Magda Stouthamer-Loeber(1984). The Correlation of Family Management Practices and Delinquency. *Child Development*, Vol.55, No.4
- 23- Gottfredson, M.R. & Hirschi, T.(1990). *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.

